

Eesti karistusõigus: XX sajandi reformidest Euroopa Liidu karistusõiguse sünnini

Priit Pikamäe
Dr iur

Käesoleva aasta kevadel toimunud ideoloogilistest vaidlustest Eesti ajaloo II köite üle, jäi teiste hulgas kõlama ka tuntud ajaloolase ja publitsisti Andrei Hvostovi mõte vajadusest eristada ajalooteaduses konnaperspektiivi ja kureperspektiivi. Hvostovi arvates on konnaperspektiiv ohtlik, sest see, kes on määratud roomama, ei hakka kunagi lendama, samas kui kureperspektiiv lubab sealt ülevalt vaadates lõpuks ometigi hoomata omaenda vastutust ajaloo kujundamisel.¹ Seda teesi aluseks võttes olen oma tänase ettekande koostanud kureperspektiivi silmas pidades. See tähendab, et siinkõneleja ei võta vaatluse alla ühtegi konkreetset karistusõiguse teooria sõlmpunkti, veelgi vähem üksikut dogmaatikafiguuri, vaid püüab meie karistusõiguslikku maastiku kure lennult takseerida, uurides lähemalt Eesti karistusõigusreformide ajalugu ja heites põgusa pilgu tulevikku.

Lugedes Eesti karistusõiguse alaseid monograafiaid, artikleid ja õpikuid jääb sageli mulje, et meie karistusõiguse ajalugu saab alguse aastast 2001, mil võeti vastu täna kehtiv karistusseadustik. Tõsi, selle kõrval pööratakse veidi tähelepanu ka 1992. a karistusõigusreformile, kuid enam ajas tagasi üldjuhul ei minda. Nii võibki jääda mulje, et Eesti tänane karistusõigus tekkis justkui vaakumist uue aastatuhande algul ning enne seda justkui polnudki taolist õigusharu, vähemalt mitte tõsiseltvõetavas vormis. Võimalik, et taoline ettekujutus võib tekkida ka põhjusel, et meil on küll tänaseks ilmunud mitmeid karistusõigusdogmatika alaseid töid, kuid Eesti karistusõiguse ajalugu puudutavad terviklikud ülevaatekäsitlused peaaegu puuduvad. Teiselt poolt on ühtse karistusõigusajaloolise narratiivi teket kahtlemata takistanud ka eelmise iseseisvusaja lühidus ja sellele järgnenud pikk okupatsiooniperiood, mil kehtinud nõukogude kriminaalõigust me ei taha omaks tunnistada vaatamata sellele, et omaaegsete NSV Liidu kriminaalõiguse aluste pinnalt liiduvabariikidele jäetud otsustamisvabaduse raames koostatud 1961. a Eesti NSV kriminaalkoodeks oli üks süstemaatiliselt paremini läbimõeldud karistusseadustikke kogu tollases liidus. Oma otsustav osa selles, et see tookord nõnda läks, oli kindlasti ka esimesel iseseisvusajal välja kujunenud tugeval kohalikul karistusõigusteade ja -õpetamise traditsioonil.

Ometigi olen seda meelt, et meie tänaseks ilmunud ja tulevikus veel ilmuvad karistusõigusdogmatika käsitlused võiksid vähem rajaneda väljaspool Eestit kujundatud dogmaatiliste lahenduste esitamisele või vähemalt nende kõrval püüda uusi ettepanekuid senisest enam siduda ka meie enda kohaliku dogmaajalooa. Olukorras, kus näiteks süüteõpetuse suured graniitrahvad – nimetagem siinkohal näitena vaid õpetust tahtluse ja ettevaatamatuse liikidest või koosseisu subjektiivsetest tunnustest üldisemalt – on kogu aeg olemas olnud ka Eestis eelnevatel perioodidel kehtinud karistusõigustes, oleks minu arvates õige täna kehtiva karistusõiguse sisu avada vähemalt osaliselt ka õiguse kujunemise võtmes ehk kuidas mõtestati üksikut õigusinstituuti varem ja kuidas täna, ning mis on

¹ A. Hvostov. Kureperspektiivi põlastamine ehk kes sündinud roomama, see ei hakka lendama. Sirp 05.04.2013.

selles võrdluses kaasajaks muutunud. Arvan, et selline lähenemine aitaks paremini kaasa Eesti karistusõiguse traditsiooni jätkumisele.

Püüdes viimatinimetatule ka omalt poolt kaasa aidata olengi oma tänases ettekandes vaatluse alla võtnud Eesti kaks suuremat karistusõigusreformi – 1929. a asetleidnu ja aastatel 1992–2001 läbiviidud ümberkorraldused – seades esikohale mõlema nimetatud reformi eesmärkide võrdluse. Peatun esmalt põgusalt mõlema reformi põhieesmärkidel ja seejärel püüan sünteesina kokku võtta nende ühisjooned ja erinevused.

I. Esimese iseseisvusaja karistusõigusreform

Teadupärast otsustas Eesti Vabariigi Ajutine Valitsus 19. novembril 1918 otsustusega ülemineku aja kohta jätta Eesti territooriumil kehtima kõik varasemad seadused, mis olid jõus endise ühendatud Eestimaa ja Põhja-Liivimaa kubermangu piirides enne bolševike võimulepääsemist oktoobris 1917. Selle otsuse alusel sai Eesti Vabariik karistusõiguse vallas endaga kaasa kolm *ancien regime*'i ajal kehtinud kriminaalõiguse allikat: 1) Vana-Nuhtlusseadustiku aastast 1845 ühes selles hiljem tehtud korduvate parandustega; 2) 1864. a jõustunud Rahukohtu Nuhtlusseadustiku koos selles jooksvalt tehtud muudatustega ning 3) 1903. a tsaari poolt kinnitatud Uue Nuhtlusseadustiku. Taolise pärandi põhipuudused seisnesid karistusõigusliku seadusandluse erakordses killustatuses, omavahelistes ebakõlades ning teatud arhailisuses, mis professor Karl Saarmanni elulugu uurinud Georg Ambachi sõnul muutsid kriminaalõigusallikate otsimise ja kehtivate normide leidmise äärmiselt keerukaks.² Tõsi küll, nimetatud kolmest viimasena 1895. a valminud Uus Nuhtlusseadustik erines kahest eelnimetatust teaduslikkuse ja selguse poolest. Selles oli kindlas korras klassifitseeritud üksikute kuritegude liigid ja karistused ning vaatamata sellele, et seadustikust puudusid karistuse mõistmise alused, oli tegemist igati euroopaliku seadustikuga. Uus Nuhtlusseadustik oli selle laiemaks tutvustamiseks tõlgitud mitmesse võõrkeelde ning sellele oli eelnõuna teiste kõrval arvamuse andnud professor F. von Liszt, kes pidas seda mitmetes küsimustes edasiviivaks. Kuna juba tsaaririigis ei suudetud Uut Nuhtlusseadustikku täies ulatuses kehtestada, eeskätt vanglareformiks vajaliku raha puudumise tõttu, siis tuli ka samalt lähtekohalt jätkanud Eesti Vabariigis kohaldada kolme karistusseadustikku korraga, mis praktikas tähendas pidevat Vana ja Uue Nuhtlusseadustiku vaheliste vastuolude lahendamist. Tähelepanuta ei saa jätta ka nuhtlusseadustike venekeelsust, mis pärast iseseisvumist peale kasvanud uue noore juristide põlvkonna jaoks hakkas tähendama järjest suuremat takistust seaduste kohaldamisel.

Kirjeldatud kontekst dikteeris enesestmõistetavalt ka Eesti Vabariigi esimese karistusõigusreformi põhisuunad. Toonase Kohtuministeeriumi nõuniku, hilisema Tartu Ülikooli õigusteaduskonna professori K. Saarmanni poolt sõnastatuna tõstetakse karistusõigusreformi esmase eesmärgina esile

² Siin ja edaspidi on tollase perioodi kajastamisel tuginetud tööle: G. Ambach. K. Saarmann

senise kolme karistusseaduse asemele ühe uue väljatöötamist, mis võiks baseeruda üldjoontes Uuel Nuhtlusseadustikul, samal ajal lihtsustades selle sanktsioonisüsteemi ja sotsioloogilise koolkonna töid silmas pidades suurendades süüdlase isiku osatähtsust karistuse valiku ja selle täitmise viiside juures. Kuigi reformi ettevalmistamise käigus tõstatati ka küsimus täiesti uue originaalse Eesti karistusseadustiku väljatöötamisest, mis oleks Uue Nuhtlusseadustiku asemel võinud võtta eeskju näiteks Saksa, Itaalia, Austria või Šveitsi karistusseadustikest, mis osalt olid ka moodsamad kui 1895. a valminud vene Uus Nuhtlusseadustik, loobuti sellest plaanist, kuna arvati, et selleks puuduvad vajalikud jõud. Seega jäadi taustsüsteemina Uue Nuhtlusseadustiku juurde, mida otsustati eeskätt revideerida sanktsioonisüsteemi ja alaealise kriminaalvastutust puudutavas osas. Selle otsuse juures mängis suurt rolli ka arusaam Uuest Nuhtlusseadustikust kui moodsast euroopalikust seadusest, mille väljatöötamises olid osalenud parimad vene kriminaalõigusteadlased N. Tagantsev ja I. Foinitski ning mis oli samas ka oma põhipunktides paljudele Peterburi või Moskva ülikooli lõpetanud juristidele vahetult tuttav. Muude riikide uuemaid karistusõiguse allikaid otsustati siiski kasutada eeskujudena karistuste liikide ja selle mõistmise aluste väljatöötamisel, kuna Uue Nuhtlusseadustiku sanktsioonisüsteem oli osalt vananenud ja ka ülemäära keeruline, mis kokkuvõttes sai saatuslikuks ka selle muidu moodsa seadustiku tervikliku maksmapaneku jaoks. Teadupärast jõuti uue Eesti kriminaalseadustiku vastuvõtmiseni 26. märtsil 1929 ja kehtima hakkas see 1. veebruaril 1935 pärast täiendavalt vajalike distsiplinaarseadustiku ja vangistusseadustiku vastuvõtmist ning hädapäraste muudatuste tegemist tollases kriminaalprotsessi korralduses.

II. Karistusõigusreform 1992–2001

Kui Vene tsaaririigis ja Eesti Vabariigis toimunud sotsiaal-majanduslikud suhted olid olemuslikult sarnased, mis võimaldas pärast iseseisvuse väljakuulutamist jätta uues riigis valdavalt kehtima endise võimu ajal kehtinud õigusaktid, siis üleminekul nõukogude korralt demokraatlikule ühiskonnakorraldusele ja turumajandusele, ei olnud see reeglina võimalik. Seetõttu tuli pärast taasiseseisvumist ja osaliselt juba ka enne seda asuda kiiresti uue õiguskorra ülesehitamisele. Nende õigusharude hulka, mille ümberkujundamisele hakati mõtlema juba enne iseseisvumise uut saavutamist, kuulus ka karistusõigus. Kriminaalõigusreformi küsimusi arutati seminaridel Tartus 2. - 3. märtsil 1989 ja Riias 29. - 30. märtsil 1990. Samal ajal alustasid ka kõigis neis riikides komisjonid tööd uue eelnõu väljatöötamisega. Eestis moodustati 1990. aasta kevadel Tartu ülikooli professor Ilmar Rebase juhtimisel vastav komisjon Ülemnõukogu Presiidiumi juures. Peagi sai siiski selgeks, et põhjaliku kriminaalõigusreformi teostamiseks on vaja ulatuslikumat eeltööd ning välja tuleb töötada uued teoreetilised ja õiguspoliitilised kontseptsioonid. Sel põhjusel otsustas Justiitsministeerium 1991. aasta sügisel loobuda töös osalemisest ning moodustas oma komisjoni, et teha kehtivas, Eesti NSV 1961. aasta kriminaalkoodeksis hädavajalikud muudatused, mis tulenesid Eesti iseseisvumisest 1991. aasta augustis. Kriminaalkoodeksi uus redaktsioon võeti vastu 7. mail 1992. aastal ning see jõustus 1.

juunist 1992. Tegemist oli teise karistusõigusreformi esimese etapiga, mille peamiseks ülesandeks oli kõrvaldada senisest karistusõigusest nõukogude ideoloogiast kantud totalitaarriiklikud kuriteokoosseisud, kuid selle kõrval tehti ka muid põhimõttelisi muudatusi nagu näiteks loobumine süüteo materiaalsest määratlusest ühiskonnaohtlikkuse tunnusel ning sanktsioonisüsteemi ulatuslik ümberkujundamine. Ajaloo prügikasti läksid sellised sanktsiooniliigid nagu kohustusliku tööerakendamisega tingimisi vabadusekaotus (§ 23¹), vabadusekaotuseta paranduslik töö (§ 26), asumiseleasaatmine (§ 24) ning kasvatus- ja tööprofülaktooriumi saatmine (§ 30¹). Vaatamata karistusõiguses seeläbi tehtud muudatuste olulisusele oli kogu toonasele õigusavalikkusele ühemõtteliselt selge, et lähiaastatel vajatakse täiesti uut ja terviklikku karistusseadustikku. Seda arusaama süvendas veelgi kriminaalkoodeksi uues redaktsioonis selle radikaalse muutmise tõttu tekkinud süstemaatilist laadi ebakõlad. Seega ei vaidlustanud keegi, et 1992. a Kriminaalkoodeksi kehtestamisega oli astunud vaid esimene ettevalmistav samm karistusõiguse reformi teel, millele peab kindlasti järgnema uue tervikliku karistusseadustiku väljatöötamine ja vastuvõtmine.

Seoses prof I. Rebase surmaga juunis 1995 katkes ka töö tema välja töötatud uue Kriminaalseadustiku eelnõu projekti kallal, millest ta sama aasta kevadeks on jõudnud koostada juba kaheksanda variandi. 1996. a langetas Justiitsministeerium põhimõttelise otsuse prof I. Rebase eelnõu projektiga tööd mitte jätkata ning asuda selle asemel oma jõududega uue Karistusseadustiku eelnõu ettevalmistamisele. Olulist rolli taolise otsuse tegemisel mängis ka vajadus reformida tollal kehtinud kriminaalõigus ja halduskaristusõigus kogumis, samas kui prof I. Rebase eelnõu kujutas endast lahendust vaid karistusõiguse ühe osa – seni kehtinud kriminaalõiguse – ümberkujundamiseks. Karistusseadustiku eelnõu koostamiseks moodustati töögrupp prof J. Sootaki juhtimisel, kusjuures eelnõu teksti kirjutamine jäi Justiitsministeeriumis selles otstarbeks eraldi moodustatud karistusõiguse osakonna vahetuks ülesandeks. Kaasamaks reformi juurde spetsialiste kõigest karistusõiguse kohaldamisega tegelevatest institutsioonidest, loodi eelnõu väljatöötamise perioodiks eraldi ekspertgrupp, mille liikmeteks nimetati riigikohtunik Jüri Ilvest, riigiprokurör Jaan Naaber, vandeadvokaadid Uno Lõhmus ja Simon Levin ning Tallinna Ringkonnakohtu kriminaalkolleegiumi nõunik Vaike Merka. Algusest peale sai selgeks, et ettevõetud töö raskuskese nihkub esmajoones uue karistusõiguse üldosa probleemide juurde, täpsemalt süüteomõiste ja sanktsioonisüsteemi reformimise küsimustele. Sanktsioonisüsteemi uuendamise vajalikkuse osas valitses täielik üksmeel. Nõukogude kriminaalõigusele omaste karistusliikide väljaviskamine 1992. a Kriminaalkoodeksist oli viimase karistusi puudutava peatüki võrdlemisi sisutühjaks jätnud, mistõttu suunavõtt vabadusekaotuse alternatiivide keskele mudelile ei tekitanud mingeid vastuväiteid. Seevastu süüteomõiste ehk kriminaalvastutuse eelduste reform pidi eelnõu ettevalmistamisele asumisest alates vastama küsimustele oma vajalikkuse kohta üldse. Vastuväiteid tekitas nii orienteerumine taustsüsteemina saksa karistusõigusele kui ka kavandatavate muudatuste kardinaalsus. Eelnõule heideti ette nii välismaiste eeskujude mehhaanilist kopeerimist kui ka ulatuslikku tõlketööd. Kompromissina leiti lõpuks, et üleminek vastutuse aluste osas seniselt kuriteo üldkoosseisult kolmeastmelisele

süüteomõistele võib tulla kõne alla siis, kui sellega kaasneb võimalikult paljude uute õigusmõistete legaaldefineerimine vahetult karistusseaduses endas. Tulemuseks oli Mandri-Euroopa kontekstis täiesti ainulaadne karistusõiguslik kodifikatsioon, mis positiveerib kogu kriminaalvastutuse eelduseks oleva deliktistruktuuri otse seaduse tasandil, jätmata mingit ruumi edasisteks õigusdogmaatilisteks diskussioonideks näiteks kasvõi selle üle, millises järjekorras tuleb vastutuse eeldused tuvastada. Väärrib rõhutamist, et karistusõiguse üldosa reform poleks teoks saanud ilma välisekspertide tõhusa toeta – Erich Samson Saksamaalt, Jean Pradel Prantsusmaalt ja Anton van Kalmthout Hollandist – on vaid kolm olulisemat nime, kes andsid hindamatu panuse reformi õnnestumisse. Ajaliselt finišeeris materiaalse karistusõiguse reform 6. juunil 2001, mil Riigikogu pärast peaaegu kaheaastast menetlemist uue Karistusseadustiku vastu võttis.

III. Kaks karistusõigusreformi omavahelises võrdluses

Eeltoodud ajaloolisest lühitagasivaatest nähtub, et kuigi meie sajandialguse ja –lõpu karistusõigusreformidel on mitmeid erisusi, on neil siiski ka üllatavalt mitmeid ühisnimetajaid. Kuigi ajalool pidi olema kalduvus korduda, on iga epohh siiski ainulaadne ja seega erinevad paratamatult ka need tingimused, milles konkreetne reform aset leiab. Eesti esimese karistusõigusreformi peaülesanneteks oli kahtlemata karistusseaduste paljususe kaotamine, üleminek ühtsele materiaalõigusele ning eestikeelse karistusõiguse väljatöötamine, mis kõik kokku moodustas ühe suure osa rahvusliku õiguskorra ülesehitustööst. Nõukogude kriminaalõiguse kontekstist lähtuv teine karistusõigusreform taoliste probleemide ees ei seisnud. Kuigi iseseisva riigi õiguskorra rajamine oli ka nüüd taaskord aktuaalne, langes seekordne põhirõhk nõukogude totalitaarriigi õigussüsteemile ainuomasest repressiivsüsteemist vabanemisele. Eesti NSV kriminaalkodeks 1990ndate alguseni kehtinud kujul ei olnud kindlasti ühitatav demokraatliku õigusriigi ega vabaturumajanduse paradigmadega. Kriminaalseadus, mis oli mõeldud kaitsma nõukogude riiki ja korda ning sotsialistlikku majandussüsteemi ei kõlvanud sellisel kujul rakendamiseks väljaspool seda süsteemi, mille tarbeks see oli loodud. Seega tõukusid sajandialguse ja sajandilõpu karistusõigusreformid esmajoones sellest õiguslikust pärandist, mis iseseisvumisega kaasa saadi, ning sellest tulenevalt olid ka mõlema reformi aktuaalsed ülesanded erinevad.

Tulles aga järgnevalt mõlema reformi ühisjoonte juurde, selgub, et kui päevakajalised sihiseaded kõrvale jätta, siis on meie karistusõiguslike ümberkorraldustega taotletud üsna kattuvaid eesmärke nii möödunud sajandi alguses kui lõpus. Neist peamiseks tuleb kahtlemata pidada soovi kuuluda Mandri-Euroopa õigusruumi. Analüüsinud 1920ndate aastate alguses tollal valitsenud õiguslikku olukorda jõudis prof K. Saarmann veendumusele, et Eesti uue Kriminaalseadustiku välja töötamise aluseks sobib Uus Nuhtlusseadustik esmajoones põhjusel, et see on moodne euroopalik seadustik, mille väljatöötamisel on juhitud teiste Euroopa riikide parimast karistusõiguslikust kogemusest. Sama küsimuseasetus – kas orienteeruda karistusõiguslike mudelite valikul oriendile või oktsidendile –

tõusetus uuesti 1990ndatel aastatel karistusõiguse reformi põhimõttelisi arengusuundi määratledes. Mäletatavasti langes tollane prof I. Rebase välja töötatud Kriminaalseadustiku eelnõu projekt tugeva kriitika alla muu hulgas ka põhjusel, et see jäi põhijoontes senise nõukogude kriminaalõiguse raamidesse, sisaldamata põhimõtteliselt uusi ning tänapäeva Euroopa riikide kriminaalõiguses omaksvõetud lahendusi. Omaette põnev õigusajalooline küsimus on muidugi see, kummale poole ida – lääne mõttelist telge paigutada nõukogude karistusõiguse üldosalistele printsiipidele vundamenti ladunud vene esimene 1922. a kriminaalkodeks, pidades silmas, et see valmistati Itaalia õigusteadlase E. Ferri eelnõu järgi ühe kuu kestel,³ ning kopeeris tollal Mandri-Euroopa karistusõiguslikus diskussioonis domineerinud sotsiaalse kaitse karistusõiguse teese. Kuid ka nõukogude karistusõiguse arengu iseärasustesse süvenemata võib kindlalt väita, et nõukogude süsteemi poolt loodud ideoloogiliste eraldusjoonte tõttu Euroopas, jäi nõukogude karistusõigus edasiselt kõrvale Mandri-Euroopa karistusõiguses aset leidnud mõttevahetustest ja arengutest, jäädes oma sisult XX sajandi alguse üldteoreetilisele tasemele. Selle ilmekaks väljenduseks oli kasvõi karistusõiguse sotsioloogilise koolkonna postulaatide – nagu näiteks isiku läbiv arvestamine kogu sanktsioonisüsteemis, töökaristuste suur osatähtsus, teatud süüdlaste kategooria märgistamine eriti ohtliku retsidivistna – kõigutamatu kehtivus karistusüsteemis veel ka XX sajandi lõpuperioodil jõus olnud nõukogude liiduvabariikide kriminaalkodeksites, samas kui mujal Euroopa riikides oli sellisest äärmuslikkusest juba ammu loobutud. Seega on Eesti karistusõiguse – nagu ka kogu õiguskorra tervikuna – vaimne tagamaa olnud alati Mandri-Euroopa ning kui 1920ndatel aastatel oli selles mõttes moodne karistusseadustik Uue Nuhtlusseadustikuna meil juba kehtimas ning vajas vaid teatud osades uuemate tendentside valguses kohendamist, siis nõukogude perioodi lõppedes vajas vahepeal tekkinud mahajäämus tõsisemat järeleaitamist.

Kuid ajalugu kordub karistusõiguse jaoks vähemalt veel ühes vaatuses. Töötades omal ajal välja uue Kriminaalseadustiku eelnõu väljatöötamist puudutavaid teese, jõuab prof K. Saarmann järeldusele, et täiesti originaalse seadustiku väljatöötamiseks puuduvad meil vajalikud jõud, s.o õigusteadlased ja praktikud, kes suudaksid selle üli raske ülesande oma õlgadele võtta. Seitsmekümne aasta pärast taas karistusõiguse reformi ette valmistades tuli tõdeda täpselt sama – väliseksperte kaasamata ei suuda me oma jõududega karistusseadustiku eelnõu jaoks vajalikke lahendusi piisava põhjalikkusega läbi töötada. Tegemist polnud siiski pelgalt karistusõigusreformi spetsiifilise probleemiga, kuna välisekspertide arvamused seaduseelnõudele ja nende ettevalmistamise käigus antud nõuanded on kindlasti selleks teguriks, milleta poleks ka meie õiguskorra teised valdkonnad – eraõigus ja avalik õigus – jõudnud oma tänasele tasemele.

Lõpetuseks oleks paslik ilmselt retooriliselt küsida, mis saab meie karistusõigusest edasi? Eelmisel aastal tähistas meie täna kehtiv Karistusseadustik ilma suurema kärata oma kehtivuse kümnendat juubelit ja selle aasta 1. septembril oma 11. sünnipäeva. Seda on tervelt kuus aastat enam, kui jõudis

³ J. Sootak. Karistusõigus. Üldosa. Tallinn: Juura 2010, lk 79.

kehtida meie eelmine, 1935. a jõustunud oma Kriminaalseadustik. Mõistagi ei saa ükski õigusharu, seal hulgas ka karistusõigus kunagi lõplikult valmis, mida näitab kujukalt ka järgmine tänase konverentsipäeva ettekanne prof J. Sootakilt karistusõiguse revisjoni kohta. Globaalsemas plaanis on aga Eesti karistusõigus, nagu ka enamike teiste Euroopa Liidu liikmesriikide karistusõigus liikumas täiesti uude ja ainulaadsesse arengufaasi, mille aluseks on Lissaboni lepinguga kokku lepitud riigisiseste karistusõiguste ühtlustamise kavad. Kui seni käsitleti karistusõigust kui riigi punitiivvõimu väljendust ühe peamise riigisuveräänsuse tunnuseks, mis jäi Euroopa Liidu institutsionaalsetest kompetentsidest puutumata, ning mille teostamise koordineerimist peeti võimalikuks rangelt liikmesriikide vahelise koostöö vormis, siis 1. detsembril 2009 jõustunud Lissaboni leping toob siin kaasa tõelise paradigmapöörde. Edaspidi on ka karistusõigus Euroopa Liidu teiseks õiguse reguleerimisobjektiks. Oleme seega asunud Euroopa Liidu liikmesriikide karistusõiguste partikularismi kaotamise pikale teele. Ajaloolises võtmes võib seda pidada analoogiliseks protsessiks, mis kogu 19. sajandi vältel ja veel 20. sajandi alguseski toimus liikmesriikidesiseselt. Täna oleme jõudnud järgmisele tasandile ja ühiste jõupingutustega on ette võetud Euroopa Liidu liikmesriikide karistusõiguste, seal hulgas ka kriminaalmenetluste standartiseerimine, nende viimine ühtsetele eeldustele. Euroopa Liidu institutsioonid ei ole aega kaotanud ja juba täna on liikmesriikide täitmiseks kohustuslikuks muudetud mitmeid karistusõigust käsitlevat direktiive, millest osa on siiski endise sise- ja justiitsasjade vallas toimunud koostöö pinnalt varem kehtestatud raamotsused. Eesti senist ajaloolist kogemust arvestades ei ole selles kõiges midagi eriliselt uut, sest seisame Euroopa Liidu ja liikmesriikide kriminaalseadusandluse aluste kujundamisprotsessi lävel. Meeles tuleb siiski pidada, et need niinimetatud ühtsed alused ehk vastavate direktiivide eelnõud ei sünni liikmesriikide arvamust ära kuulamata. Seetõttu on oluline, et Euroopa Liidu seadusloomeprotsessis osalevad Eesti riiklikud institutsioonid teadvustaksid endale, millises seisneb meie karistusõiguse identiteet ning suudaksid selle eripära Euroopa tasandil kaitsta. Selles valguses soovin Justiitsministeeriumile ja Kriminaalpreventsiooni nõukogule jätkuvat jõudu ja indu meie seisukohtade selgitamisel Euroopa ühtse karistusõiguse kujundamise protsessis!

Täna tähelepanu eest!

9. X 2013